

LITERARNA ZAPUŠČINA SLOVENSКИH IZSELJENCEV V DRUGIH DEŽELAH EVROPE

Janja ŽITNIK SERAFIN¹

COBISS 1.02

IZVLEČEK

Literarna zapuščina slovenskih izseljencev v drugih deželah Evrope

V preglednem članku avtorica uvodoma oriše najstarejša obdobja slovenskega izseljenskega literarnega ustvarjanja v drugih delih Evrope. Nato na kratko povzame zgodovino slovenskega izseljenskega časopisja v Zahodni Evropi pred drugo svetovno vojno ter literarni prispevek najpomembnejših avtorjev v tem času. Sledi zgoščen pregled slovenskih izseljenskih pisateljev v drugih delih Evrope po drugi svetovni vojni, na koncu pa avtorica poskuša osvetliti še nekatera vprašanja njihove literarne dvojezičnosti. Pomemben vidik te študije je primerjava položaja obravnavanih pisateljev, in sicer na treh ravneh: med različnimi zgodovinskimi obdobji, med različnimi celinami in med pisatelji različnih narodnosti.

KLJUČNE BESEDE: slovenska književnost, slovenski izseljenci, Evropa, sodobna književnost, literarna dvojezičnost

ABSTRACT

The Literary Legacy of Slovenian Emigrants to Other European Countries

Following a brief introduction to the earliest periods of Slovenian émigré literature in other parts of Europe, a short history of Slovenian ethnic periodicals in Western Europe prior to the Second World War is presented, along with the major Slovenian émigré authors of the time. The following section discusses contemporary Slovenian émigré writers in the rest of Europe, while the last part of the article focuses on the questions concerning their literary bilingualism. An important aspect of this study is a comparison of the writers' position, made on three levels: between different periods of time, between continents and between writers of diverse ethnic-cultural backgrounds.

KEY WORDS: Slovenian literature, Slovenian emigrants, Europe, contemporary literature, literary bilingualism

---

¹ Dr. literarnih znanosti, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: janja.zitnik@zrc-sazu.si.

UVOD¹

Književno ustvarjanje slovenskih izseljencev v drugih delih Evrope je bilo v letih 2009–2010 deležno posebne pozornosti raziskovalcev in širše kulturne javnosti v matični Sloveniji. 3. decembra 2009 je v Ljubljani potekal hrvaško-slovenski posvet z naslovom »Kulturna dediščina med migranti v Evropi«, ki je prinesel nekaj svežih pogledov tudi na predmet pričujočega članka. V začetku septembra 2010 pa je k temu dodal svoj tehtni prispevek tudi festival Vilenica, največji mednarodni literarni festival v Sloveniji. Vilenica namreč v zadnjih letih posveča posebno mesto predstavljanju književnosti v slovenskih zamejskih narečjih in slovenske književnosti, ki nastaja v izseljenstvu. Po predstavitvi porabske, režijske in beneške literarne ustvarjalnosti ter književnega dela slovenske manjšine na Hrvaškem se je z letom 2009 začel niz predstavitev književne produkcije slovenskih izseljenskih skupnosti. Najprej je bila predstavljena slovenska skupnost v Argentini, ki je ustvarila največji korpus literarnih besedil. Leta 2010 pa je bil ta sklop vileniškega programa usmerjen k pisateljem, ki živijo in ustvarjajo v državah Evropske unije. Prvi del predstavitve je bil v okviru literarne matinee,² spremljevalni program pa je med drugim vključeval tudi okroglo mizo »Slovenski pisatelji v Evropski uniji«. ³ V vseh teh primerih pa je vendarle šlo le za krajše splošne predstavitve, ki so – vsekakor zaradi omejenega časa, ki jim je bil odmerjen – v celoti obšle starejšo in tudi nekoliko novejšo zgodovino literarnega ustvarjanja Slovencev v drugih delih Evrope, predvsem tisto od najzgodnejših začetkov pa do konca druge svetovne vojne. Slovenska literatura v drugih delih Evrope pa se nikakor ni začela šele z letom 1945. Gre namreč za ustvarjalni proces, katerega začetki sovpadajo z začetki slovenske tiskane besede in ki ga niti vojne v Evropi niso mogle prekiniti.

V tem preglednem prispevku bom torej najprej na kratko predstavila »predzgodovino« slovenskega izseljenskega literarnega ustvarjanja v drugih delih Evrope. Nato bom orisala zgodovino slovenskega izseljenskega časopisja v Zahodni Evropi v obdobju pred drugo svetovno vojno ter literarni prispevek najpomembnejših avtorjev v tem času. Sledil bo zgoščen historični pregled slovenskih izseljenskih pisateljev v drugih delih Evrope po drugi svetovni vojni, pri čemer se bom omejila na šestnajsterico najkakovostnejših avtorjev. Na koncu bom poskušala osvetliti še nekatera vprašanja njihove literarne dvojezičnosti. V članku bom uporabila metodo pregledne študije: glavna spoznanja svojih dosedanjih raziskav bom soočila z relevantnimi spoznanji drugih avtorjev in jih poskušala dopolniti z rezultati maloštevilnih novejših raziskav v okviru obravnavane tematike. Metodološka in vsebinska novost je v primerjavi položaja obravnavanih avtorjev v različnih zgodovinskih obdobjih, pa v primerjavi položaja slovenskih izseljenskih pisateljev v drugih deželah Evrope s položajem njihovih pišočih rojakov v drugih delih sveta, nazadnje pa tudi v primerjavi njihovega položaja s položajem priseljenskih pisateljev v Sloveniji.

STAREJŠA ZGODOVINA SLOVENSKEGA LITERARNEGA USTVARJANJA V DRUGIH DELIH EVROPE – PRIMER SLOVENCEV NA DUNAJU

Starejšo zgodovino slovenskega literarnega ustvarjanja v drugih delih Evrope bi lahko obravnavali v okviru treh sklopov. Prvi sklop je posledica dejstva, da so vsi slovenski književniki, ki so se vpisali na uni-

¹ Članek je delni rezultat aplikativnega raziskovalnega projekta »Ustvarjanje spomina in ohranjanje kulturne identitete med slovenskimi izseljenci« – pravkar potekajoči projekt s šifro L6-2203 sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu iz državnega proračuna – ter raziskovalnega programa »Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva«, ki ga prav tako financira ARRS.

² V gradu Štanjel so na literarni matineji 4. septembra nastopili Lev Detela, Maruša Krese in Brina Svit.

³ Na okrogli mizi, ki jo je vodil Lev Detela, so poleg mene sodelovali Maruša Krese, Brina Svit in akademik dr. Boštjan Žekš, minister za Slovence v zamejstvu in po svetu.

verzitetni študij kadarkoli pred letom 1919, ko je Slovenija dobila svojo prvo univerzo, študirali v drugih delih Evrope. Mnogi so tam tudi ostali, kar pomeni, da so tam službovali, ustvarjali, objavljali in pustili svoj pečat v različnih delih tedanje Evrope.

Največ Slovencev je seveda študiralo na Dunaju, ki pa prav do ustanovitve ljubljanske univerze nje ni bil tujina, ampak prestolnica njihove domovine. V 16. stoletju so npr. slovenski študentje predstavljali skoraj četrtnino vseh študentov na dunajski univerzi, leta 1535 je bil njihov delež celo več kot 70-odstoten (Ožinger 1994: 36). Poleg tega preseneča tudi veliko število tamkajšnjih slovenskih magistrstov in docentov, pa tudi kanonikov v dunajskem stolnem kapitlju, zlasti v 16. stoletju, ko je njihovo narodno poreklo celo izzvalo proteste domačih nacionalistov (Simoniti 1994: 27). V 16. stoletju je poučevala na dunajski univerzi večina Slovencev, ki so pripadali akademskemu krogu barona Herbersteina; drugi iz tega kroga so se uspešno uveljavili v drugih krajih cesarstva. Približno takrat sta se na dunajsko univerzo vpisala tudi Trubar in Bohorič.

Od 18. stoletja so se vpisovali na dunajsko univerzo najpomembnejši slovenski književniki in jezikoslovci, od preroditeljev pa vse do predstavnikov slovenske moderne. V zgodnejših obdobjih sodijo mednje skoraj vsa znamenita imena, od Pohlina, Linharta in Kumerdeja do Kopitarja, Miklošiča, Murka, Čopa in Prešerna. Od 2. polovice 19. stoletja so tu vpisali študij Trdina, Valjavec, Levstik, Jenko, Mencinger, Erjavec, Pleteršnik, Stritar, Jurčič, Levec, Kersnik in Gregorčič, pa Mahnič, Trstenjak, Murko, Milčinski, Debevec, Krek, Murnik, Govekar in Vidic. Sledijo jim Cankar, Murn, Župančič, Jerajeva in Pregelj. V prvem desetletju 20. stoletja je na dunajski univerzi študirala izredno močna generacija slovenskih znanstvenikov, rojenih v letih 1876–1890, ki so se pozneje uveljavili v različnih humanističnih vedah, predvsem literarnih in filoloških. V zadnjih letih pred prvo svetovno vojno oziroma takoj po njej so na Dunaju študirali tudi književniki Majcen, oba Albrehta, Velikonja, Lokar, Prežihov Voranc, Gruden, Grum in Kreft.

Povsem razumljivo je torej, da so nekateri od njih ostali na Dunaju daljši čas, tudi po več desetletij ali celo vse do smrti. Najznamenitejši med temi so Pohlina, Kopitar, Miklošič, pa fizik, pesnik in esejist Jožef Štefan, ki je živel na Dunaju do smrti leta 1893. Na Dunaju so študirali in nato službovali tudi Stritar, Trstenjak, Murko in Vidic, pozneje tudi Kidrič. Prežihov Voranc, ki je pred prvo svetovno vojno na Dunaju obiskoval zadružno šolo, pa je prav v svojih emigrantskih letih med obema vojnama napisal večino svojih najpomembnejših del.

Slovenski študentje v drugih delih Evrope so v času študija ali malo zatem izdajali celo vrsto slovenskih literarnih revij, na Dunaju npr. od Levstikovega *Pavlihe* in Stritarjevega *Zvona* v sedemdesetih letih 19. stoletja pa vse do ilegalnega literarnega glasila, ki ga je med drugo svetovno vojno na dunajski univerzi osnovala skupina slovenskih literatov, ki se je formirala okrog Janeza Remica (Pibernik 1991). Še danes pa Klub slovenskih študentk in študentov na Dunaju občasno izdaja literarno glasilo *Punt*, včasih pa izda tudi kako antologijo svojih del, npr. *Smrt samokruhnosti: Pesmi in proza* (Leben 1993).

IZSELJENSKA PERIODIKA IN NAJPOMEMBNEJŠI PISCI PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Drugi sklop starejše zgodovine slovenske izseljenske književnosti v drugih delih Evrope ni vezan na študij Slovencev na tamkajšnjih univerzah, torej na študijska leta slovenskih književnikov, in je z zgoraj omenjenim sklopom bogate književne produkcije tako vsebinsko kot po obsegu povsem neprimerljiv. Gre namreč za največkrat anonimne izvirne izseljenske leposlovne prispevke, ki so bili objavljeni v slovenski izseljenski periodiki v Evropi med obema vojnama. V tem času je v Zahodni Evropi izhajalo deset t. i. »jugoslovanskih« izseljenskih listov, v njih so sodelovali tudi Slovenci (Drnovšek 1992: 273–282), in okoli dvajset komunističnih oziroma levo usmerjenih delavskih listov, v katerih so prav tako sodelovali Slovenci; nekateri od teh listov so imeli celo slovenske priloge (Drnovšek 1992: 289–302). Od petih katoliških glasil za slovenske izseljence sta dve izhajali v Sloveniji, tri pa v Zahodni Evropi (Drnovšek 1995:

449). Z vidika leposlovnih prispevkov sta najzanimivejša mesečnika *Naš zvon* (1925–27), ki je izhajal v Vestfaliji, in *Rafael* (1931–1935), ki je izhajal v Heerlenu na Nizozemskem z različnimi podnaslovi – nazadnje kot *Glasilno jugoslovanskih izseljencev v zapadni Evropi*. Kljub »jugoslovanskemu« podnaslovu pa je izhajal izključno v slovenskem jeziku. Leta 1935 se je heerlenski *Rafael* združil z ljubljanskim *Izseljenskim vestnikom* in odtlej izhajal kot *Izseljenski vestnik Rafael*.

Besedila v teh publikacijah še nimajo opaznih umetniških ambicij, zanimiva so predvsem kot zgodovinski dokument, v katerem se slikovito zrcalijo izkušnje in občutki slovenskih izseljencev, zlasti v rudarskih predelih Zahodne Evrope. To se enako močno odraža v pesniških poskusih kot v kratki prozi. Prav zaradi tega so slovenski izseljenci v Vestfaliji, Porenju in drugod te pesmi zelo radi recitali na svojih kulturnih prireditvah, npr. na srečanjih rudarskih žena, ipd. Med vsaj občasno podpisanimi avtorji literarnih in polliterarnih prispevkov v teh revijah, zlasti pesmi, črtic, uvodnikov in esejističnih poročil z obiskov izseljenskih skupnosti, sta Antonija Rože, ki je objavljala pesmi, tudi priložnostne (npr. Rože 1933), in nastopala z govori v slovenski javnosti v Franciji, ter urednik *Našega zvona* Janez Evangelist Kalan (Žitnik 1999: 91). Njegova Vestfalska pisma in nekateri uvodniki so značilen primer polliterarnega žanra, ki bi ga lahko označili kot esejistično kombinacijo leposlovnih in reporterskih prvov, napisano v izrazito individualnem slogu.⁴ In prav po razpoznavnem slogu teh prispevkov lahko sklepamo, da je Kalan tudi avtor nekaterih anonimno objavljenih črtic.

*

Tretji sklop »starejše« slovenske izseljenske književnosti v Evropi časovno deloma sovпада z drugim sklopom, predstavljajo pa ga najkvalitetnejši ustvarjalci slovenskega izseljenskega leposlovja v Evropi v prvi polovici 20. stoletja, ki pa svojih prispevkov niso objavljali v omenjenih izseljenskih glasilih. Mednje se uvrščata predvsem pesnik in umetnostni zgodovinar Vojeslav Mole, ki je 33 let živel v Krakovu, ter pripovednik, pesnik in literarni zgodovinar Janko Lavrin iz Velike Britanije. Lavrin je pesmi in prozo v letih 1906–09 objavjal v praškem *Domačem prijatelju* in deset let pozneje v čikaškem *Času*, zelo zanimiva zbirka njegovih avtobiografskih črtic pa je izšla posthumno.⁵ Mole pa je objavil tri samostojne leposlovne knjižne izdaje, in sicer dve pesniški zbirki in avtobiografijo. Med drugim je leta 1919 v Omsku soustanovil tednik *Naš list*.⁶ V tem obdobju je pomembno tudi delo dveh Slovencev v Franciji, in sicer literarno in prevajalsko delo slikarja Vena Piona in v francoščini objavljena poezija (12 pesniških zbirk) ter nekaj prevodov zdaj že tudi pokojnega Vladimirja Kavčiča – Jeana Vodaina. Oba sodita – tako kot Mole in Lavrin – med predvojne izseljence, vendar sega težišče literarnega oziroma prevajalskega dela vseh štirih v čas po drugi svetovni vojni.

OBDOBJA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Večina tistih piscev iz vrst povojnih emigrantov, ki so objavljali že pred odhodom iz domovine, je nadaljevala s pisanjem in z objavljanjem že v begunskem obdobju 1945–50, saj so v avstrijskih in italijan-

4 Med primeri izrazitega avtorskega sloga je, denimo, tudi Kalanov govor v Ljubljani, objavljen leta 1927 (*Naš zvon* 3(10): 6).

5 Razen piscev gesel v *Slovenskem biografskem leksikonu*, *Enciklopediji Slovenije*, *Enciklopediji Jugoslavije* in bibliografskih prispevkov v *Letopisu SAZU* (v letnikih 8 in 37) so študije o Lavrinu in krajše portrete tega znamenitega izseljenca prispevali različni avtorji, med drugim Vera Brnčič (1976) ob Lavrinovi devetdesetletnici, ob njegovi smrti deset let pozneje (oziroma ob posmrtnem izidu Lavrinovih črtic) pa Rado L. Lenček (1985; 1986), Dušan Moravec (1986), Aleksander Skaza (1986/87), Harry Leeming (1987) in Vladimir Gajšek (1988), v novejšem času npr. tudi Viktor Baranovski in Irina Khlebnikova (2009).

6 O Moletu so v Sloveniji med drugim pisali Stele (1970), Cevc (1974), Jutršek (1987), pozneje npr. tudi Jež (2002), pomemben vir pa je tudi Moletova biografija z bibliografijo (Anonim. 1962).

skih taboriščih izdajali celo množico glasil in natisnili celo nekaj izvernih leposlovnih knjig (Žitnik 2007). Med tistimi, ki so se – bodisi neposredno iz domovine ali po bivanju v taboriščih – umaknili v evropsko zdomstvo, so na literarnem področju najpomembnejši Vinko Beličič, Stanko Janežič in Franc Jeza, ki so ustvarjali v Trstu, Vladimir Truhlar in Rafko Vodeb, ki sta delovala v Rimu, Metod Turnšek, ki se je leta 1956 preselil iz Trsta na Koroško, in Dimitrij Oton Jeruc, ki se je po več evropskih postajah ustalil v Belgiji. Nekateri od njih, zlasti duhovniki, so se po več desetletjih vrnili v Slovenijo, Janežič že leta 1969, Truhlar in Vodeb pa v sedemdesetih letih.

V začetku petdesetih let se je izselil v Nemčijo uspešni pripovednik Igor Šentjunc, ki je objavil v nemščini 23 večinoma zgodovinskih, pa tudi ljubezenskih in kriminalnih romanov; nekateri so prevedeni v različne evropske jezike. V obeh jezikih, slovenskem in nemškem, pišejo oziroma so pisali povojni izseljenski avtorji Venčeslav Šprager in Maruša Krese v Nemčiji, pesnica Tea Rovšek - Witzemann na Dunaju ter pokojna pesnica in pisateljica Milena Merlak Detela in njen mož Lev Detela, ki sta se izselila na Dunaj leta 1960. Detela je kot pesnik, pisatelj, prevajalec in urednik s svojimi 40 slovenskimi in nemškimi knjigami med plodovitejšimi in izvirnejšimi, zagotovo pa tudi med literarno drznejšimi sodobnimi slovenskimi izseljenskimi pisci (Žitnik Serafin 2010). V zadnjem času sta se Maruša Krese in Lev Detela, ki sta najprej uspela v nemško govorečem prostoru, dodobra uveljavila tudi v okviru slovenske matične kulture. Maruša Krese je leta 2008 celo prejela slovensko literarno nagrado fabula.

Za slovenske dvojezične pisatelje je tudi sicer značilno, da so zaradi dolgoletne blokade slovenskega emigrantskega slovstva v matični Sloveniji najprej uspeli v jeziku nove domovine oziroma v širšem govornem prostoru tega jezika, šele nato, večinoma od konca osemdesetih let, pa tudi v Sloveniji. Podobno so tudi tisti, ki so pisali samo v slovenščini, najprej prodrli v slovenski izseljenski in zamejski tisk, v matično Slovenijo pa šele po ukinitvi te blokade, ki pa je veljala seveda samo za t. i. politične emigrante.

Med povojnimi izseljenskimi avtorji, ki živijo v Franciji, sta v Sloveniji najbolj znana fotograf, filozof in esejist Evgen Bavčar ter priljubljena dvojezična pisateljica Brina Svit (Brina Švigelj Merat), ki od leta 1980 živi v Parizu. Njeni romani izhajajo med drugim tudi pri elitni francoski založbi Gallimard, prevodi njenih del v različne jezike izhajajo tudi drugod, njena slovenska dela in slovenski prevodi njenih francoskih romanov pa izhajajo v vedno novih izdajah in ponatisih tudi v Sloveniji. V Angliji je skoraj 25 let živela pesnica in esejistka Ifigenija Simonovič, ki se je leta 2003 vrnila v Slovenijo. Literarna zapuščina in aktualno delo slovenskih pisateljev v drugih delih nekdanje SFRJ pa še čakata na resnejšo literarnozgodovinsko in literarnokritično obravnavo. Na Švedskem ustvarja nekaj avtorjev, ki jih poznamo predvsem po njihovih revijalnih objavah; občasno izdajo tudi kako knjigo.⁷ Seveda je tudi med vodilnimi slovenskimi književniki kar nekaj takih, ki so krajši ali daljši čas bivali ali pa še bivajo v drugih delih Evrope, vendar jih zaradi njihove bolj ali manj neprekinjene vpetosti v matične založniške programe nikoli nismo šteli za izseljenske avtorje.

Na že omenjeni okrogli mizi o slovenskih pisateljih v Evropski uniji je Detela (2010) v uvodnem razmišljanju med drugim poudaril, da se položaj slovenskih pisateljic in pisateljev v evropskem prostoru oziroma v današnji EU po svojih strukturnih pogojenostih razlikuje od položaja drugih slovenskih izseljenskih avtorjev predvsem v Argentini, vsekakor pa tudi v ZDA, Kanadi in Avstraliji. Za slovenske pisce v čezoceanskih deželah je (bila) namreč značilna močnejša vključenost v širše kulturno delovanje tamkajšnjih slovenskih skupnosti, v izseljenska društva s številnimi lastnimi kulturnimi pobudami, literarnimi in drugimi prireditvami in marsikdaj tudi lastnimi glasili. Posebno v Argentini je slovenska literarna in duhovna misel dobila pred petinpetdesetimi leti poseben zagon z ustanovitvijo Slovenske kulturne akcije in kulturne revije *Meddobje*, ki je povezovala številne zdomske (pretežno katoliško usmerjene) avtorje, ki so se priselili v Argentino po drugi svetovni vojni. V tej reviji, ki še vedno izhaja, so poleg argentinskih Slovencev sodelovali oziroma občasno še sodelujejo tudi izseljenski avtorji iz drugih držav obeh Amerik,

7 O slovenskih pisateljih na Švedskem piše Avgušтина Budja (1999), ki poleg svojega dotedanjega dela med drugim podrobneje predstavlja tudi literarno ustvarjanje Marije Hriberšek, Mihaele Hojnik, Adija Golčmana in Toneta Jakšeta.

Avstralije, Azije in v posameznih primerih tudi Evrope, včasih tudi iz Slovenije. Ob tem Detela priznava, da je energija njihovega literarnega poslanstva zaradi odmiranja generacije, ki je bila v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni zelo aktivna, povsod po svetu bistveno oslabela.

Slovenski izseljenski avtorji v Evropi so bili, kot ocenjuje Detela, nekakšni osamelci,⁸ saj se je njihov položaj po odhodu glavnine slovenskih protikomunističnih kulturnikov čez oceane – in s tem po prenehanju razgibanih kulturnih in literarnih dejavnosti v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji – razlikoval od položaja med seboj bolj povezanih in številčno močnejših zamejskih avtoric in avtorjev na Koroškem, Goriškem in v Trstu. Detela (prav tam) pravi:

Mnogi emigrantski avtorji, ki se niso izselili v Ameriko ali Avstralijo, so sicer živeli med zamejskimi Slovenci v Trstu, Gorici in v Celovcu oziroma na Koroškem, vendar so iz različnih, velikokrat tudi ideoloških in mentalnih razlogov ostali dokaj distancirani do tamkajšnjih slovenskih organizacij in skupin. Predstavljali so nekakšen samosvoj kozmos, več ali manj so ostali poseben *corpus separatum* s samosvojimi literarnimi značilnostmi – npr. Vinko Beličič⁹ in Franc Jeza v Trstu ali Metod Turnšek na Koroškem.

Seveda sta – kljub skupni izkušnji ločitve od doma – literarna osamelost in samohodstvo mnogo razumljivejša pri Dimitriju Otonu Jerucu v Belgiji in Sašu Jermanu v Angliji kot pa pri pravkar naštetih izseljenskih piscih v zamejstvu, saj v Belgiji in Veliki Britaniji ni bilo tako močnih slovenskih skupnosti z dovolj razvejano kulturno infrastrukturo, da bi literarno ambicioznejšim avtorjem zagotavljala potrebno podporo. Med t. i. osamelce ali – še bolje – samohodce lahko brez večjih pomislekov štejemo tudi sodobne, še vedno aktivne slovenske literarne ustvarjalce v drugih delih Evrope. Čeprav v državah, v katerih živijo ti avtorji, obstajajo slovenske skupnosti, katerih delovanje tudi v današnjem času še ni zamrlo, se z njimi praviloma ne povezujejo ali pa to storijo le izjemoma oziroma bolj ali manj priložnostno. To pa ne velja za večino slovenskih avtorjev na Švedskem, saj je zanje – prav nasprotno – značilna vitalna povezanost s tamkajšnjo slovensko skupnostjo ter z njenimi organizacijami in društvi.¹⁰

VPRAŠANJE JEZIKA

Za izseljenske pisatelje prinaša kvalitetna literarna dvojezičnost, ki je sicer praviloma privilegij izobražencev, še najzanesljivejšo možnost za prodor do različnih ciljnih publik. V Nemčiji se nekateri najuspešnejši slovenski zdovski pisci, npr. Šentjerc in Šprager, tako rekoč niso povezovali s tamkajšnjo slovensko skupnostjo, večinoma zato, ker so se želeli ograditi od njenih notranjih ideoloških sporov. Zaradi tega so, kar zadeva uporabo materinščine, živeli v jezikovni osami, kar je še prispevalo k njihovi odločitvi, da se – zato da bi prodrli v večinsko kulturo nove domovine – odrečejo pisanju v materinščini in se v celoti posvetijo pisanju v nemščini. Šentjerc je bil, kot sem že omenila, pri tem zelo uspešen.

Tisti, ki so v izseljenstvu postali izrazito dvojezični pisatelji, pa so izbrali zanesljivejšo, vendar težjo

8 Med »osamelce« šteje Detela predvsem pesnika Dimitrija Otona Jeruca, ki je po drugi svetovni vojni živel v Nemčiji, Franciji in nato Belgiji ter leta 1989 v osamljenosti umrl v Bruslju, dvojezičnega pripovednika Saša Jermana, ki je leta 1973 umrl v Londonu, ter teologa, publicista, esejista in urednika Franceta Dolinarja (1915–1983), ki je deloval v rimskem begunstvu.

9 Strinjam se z Detelovo sodbo glede samosvojih literarnih značilnosti v Beličičevem delu. Težko pa bi v širšem družbeno-kulturnem smislu prištevali k »osamelcem« človeka, ki je kot dolgoletni profesor slovenščine na znanstvenem liceju France Prešeren v Trstu in kot ena glavnih gonilnih sil slovenskega Radia Trst A zasedel trajno mesto v samem osrčju slovenske skupnosti v Trstu.

10 Značilen primer avtorice, ki je tesno vpeta v delovanje slovenske skupnosti na Švedskem, je pesnica Avgušтина Budja. Zgovorne pa so tudi skupinske antologije slovenske poezije in proze na Švedskem, med katerimi so, denimo, slovenska s konca sedemdesetih let 20. stoletja (Budja, Hriberšek, Jakše in Zavodlov 1979) ter dvojezične ali večjezične oziroma »jugoslovanske«, dve iz osemdesetih let (Šesti festival poezije in proze 1983 in *Sedmi festival poezije in proze* 1984) in ena iz leta 1990 (*Ett öppet fönster/Odprto okno*).

pot do različnih bralcev. V jeziku nove domovine so zaradi slabših osebnih povezav z založniki običajno težje objavljali kot tamkajšnji matični pisatelji, s svojo priseljsko skupnostjo in z njenimi mediji se večinoma niso povezovali, kar bi sicer lahko olajšalo njihovo pot do objav, tako da je bil njihov prodor odvisen predvsem od njihove podjetnosti, samopromocije in lobiranja v dominantnih založniških krogih v stari in novi domovini. Novejši avtorji slovenskega rodu so se začeli vključevati tudi v tujejezične pisateljske in kulturne organizacije in društva. Slovensko in mednarodno javnost je vidno razgibala družbenokritična pesnica in prozaistka Maruša Krese, ki živi med Berlinom, Gradcem in Slovenijo – avtorica več knjig v slovenščini in nemščini, »bivanjsko razpeta v globalni svet« (Detela 2010). Književna dela v slovenščini in nemščini so objavili tudi že omenjeni trije avtorji, ki živijo na Dunaju, ter Venčeslav Šprager, ki živi na Bavarskem in ki je ob okrepljenih stikih z rojstno deželo v zadnjih letih v tolikšni meri obnovil in utrdil svoje znanje materinščine, da lahko zdaj objavlja dvojezična dela že tudi brez pomoči prevajalcev in lektorjev (npr. pesniško zbirko *Augenblicke/Trenutki*, Šprager 2006). Tudi »naša največja pisateljska zvezda« (Hratar 2006) Brina Svit, ki je v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja objavila tri romane v slovenščini – *April* (1984), roman v pismih *Navadna razmerja* (1988) v soavtorstvu s Petrom Kolškom ter roman *Con brio* (1998), ki je bil nominiran za nagrado kresnik – zadnja leta napiše tudi kakšno delo najprej v francoščini in ga nato sama prevede v slovenščino, npr. roman *Odveč srce* (Svit 2006). Nasprotno pa sta bila njena romana *Con brio* (Svit 1998) in *Smrt slovenske primadone* (Svit 2000) za izdajo založbe Gallimard prevedena iz slovenščine v francoščino (oba je prevedla Zdenka Štimac).¹¹

Določeno število kakovostnih izseljskih piscev, ki so pisali samo v materinščini – zlasti tistih, ki so ustvarjali v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni – pa je vse do njihove smrti ostajalo dostopnih le pripadnikom njihovega lastnega matičnega naroda oziroma jezika. Ker večina evropskih držav v tem času še ni priznavala integracijskih načel o medkulturni prehodnosti na nacionalni ravni, ki vključujejo tudi gmotno spodbujanje prevajanja in objavljanja manjšinske oziroma priseljske literature, je bil literarni prispevek povojnih slovenskih zdomskih avtorjev v njihovih novih evropskih domovinah marginaliziran. Njihovo literarno delo v materinščini predstavlja značilen in zanimiv, čeprav izoliran, neintegriran tujek v njihovi novi domovini, ki jih je sprejela v svoj gospodarski, pravni in politični sistem, ne pa tudi v svojo kulturo. V zelo podobnem položaju so bili še do nedavnega tudi priseljski pisatelji v Sloveniji,¹² saj njihovega literarnega dela, napisanega v njihovih materinščinah, slovenski bralci niso imeli priložnosti spoznati (Dimkowska 2005). Nekaj njihovih krajših del je sicer izšlo v literarni reviji *Paralele* (Dimkowska 2006), medtem ko so prevodi njihovih knjižnih izdaj bolj izjema kot pravilo (Mugerli 2005).

Leto 2010 pa je vendarle prineslo opazen zasuk v odnosu slovenske literarne institucije do priseljskih avtorjev. Tako je v statutu Društva slovenskih pisateljev še pred kratkim pisalo: »Član društva lahko postane vsak slovenski pisatelj, pesnik, prozaist, dramatik, esejist, ki piše v slovenščini.« Z novim Temeljnim aktom Društva slovenskih pisateljev, ki so ga člani obravnavali na občnem zboru 29. marca 2010, pa je ta pogoj mnogo bolj odprt:

Član društva lahko postane vsak slovenski pisatelj (pesnik, prozaist, dramatik, esejist), ki piše v slovenščini ali tudi v kakšnem drugem jeziku, ali državljan Republike Slovenije oziroma pisatelj s pravico bivanja v Sloveniji, ki

11 Brina Svit, ki je zagotovo najproduktivnejša avtorica slovenskega izseljenstva (in med najproduktivnejšimi slovenskimi avtoricami nasploh), je doslej prejela že vrsto literarnih nagrad in priznanj, med drugim nagrado Maurica Genevoixa Francoske akademije za roman *Un cœur de trop* (2006) ter belgijsko nagrado Licorne in nagrado neodvisnih knjigarjev Folie d'encre (Topolovec 2008) za francosko verzijo romana *Coco Dias ali Zlata vrata* (2007). Pri založbi Gallimard je doslej objavila kar šest romanov, in sicer *Con brio* (1999) in *Mort d'une prima donna slovène* (2001), ki sta prevedena iz slovenščine, ter *Moreno* (2003), *Un cœur de trop* (2006), *Coco Dias ou La porte dorée* (2007) in *Petit éloge de la rupture* (2009), ki jih je avtorica napisala v francoščini.

12 Tako kot uspešneje integrirani pisatelji v Sloveniji, ki so se priselili z območja drugih držav, večinoma zavračajo oznako »priseljski« avtor (morda tudi zato, ker večinoma ne delujejo v tesni povezavi s skupnostmi njihovih rojakov v Sloveniji), velja to tudi za sodobne slovenske avtorje, ki živijo v evropskem izseljenstvu. Tudi Maruša Krese in Brina Svit namreč odločno zavračata nalepko »izseljska« avtorica.

ni Slovenec po narodnosti, vendar piše v slovenskem *ali v svojem maternem jeziku*.¹³ Člani društva so lahko tudi slovenski pisatelji, ki ne živijo na območju Republike Slovenije, ne glede na državljanstvo, pod enakimi pogoji (Temeljni akt DSP 2010: 3).

Prepričana sem, da lahko takšno dopolnilo vsaj nekoliko pospeši pozitivne procese v slovenski kulturi, ki je očitno še vedno v prehodnem obdobju oblikovanja medkulturne zavesti in večkulturne nacionalne identitete njenih pripadnikov. Morda bodo književniki, ki so se priselili v Slovenijo iz drugih držav, s članstvom v različnih, vsekakor tudi slovenskih kulturnih organizacijah in literarnih društvih dobili tudi kake konkretne nove priložnosti za širšo uveljavitev v kulturi nove domovine.

Kljub tej novi možnosti pa v trenutku, ko to pišem (januarja 2011), na portalu Društva slovenskih pisateljev med člani še vedno ne bomo našli priseljenkih pisateljev, čeprav so se nekateri – npr. Lidija Dimkowska – pravkar včlanili na osnovi zgoraj citirane sprostitev pogojev za članstvo. (K tej sprostitvi je s svojimi pobudami poleg Dimkovske pripomogla tudi Stanislava Repar, pesnica, pisateljica, urednica, prevajalka in publicistka slovaškega rodu, ki se je preselila v Slovenijo leta 2002.) Izjema je Josip Osti, ki že mnogo let piše v slovenščini, zaradi česar njegovo članstvo tudi po starem Temeljnem aktu DSP ni bilo nikoli sporno. Mnogo več članov tega društva pa je iz vrst slovenskih izseljenkih avtorjev, zlasti tistih, ki živijo v drugih delih Evrope. V zadnjih letih lahko na portalu DSP najdemo med člani vse tu obravnavane sodobne avtorje – razen mednarodno najodmevnejše Brine Svit.

SKLEP

Slovenskih pisateljev iz generacije, ki se je ob koncu druge svetovne vojne izselila iz Slovenije v druge dele Evrope, danes skoraj ni več. »Pravzaprav stojimo na grobovih tega svojevrstnega literarnega pojava, ki je bil še močno živ v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja,« pravi Detela (2010). Kot sem že omenila, pesnik, pisatelj in dramatik Lev Detela, ki se je po izselitvi v Avstrijo leta 1960 tudi sam naslonil na slovensko izseljensko skupnost in je še danes sourednik globalne slovenske zdomske kulturne revije *Meddobje* s sedežem v Buenos Airesu, ugotavlja, da energija literarnega poslanstva povojnih slovenskih emigrantov zaradi odmiranja generacije, ki je bila v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni tako zelo aktivna, povsod po svetu slabi. In vendar je prav Detela, ki se tudi sam prišteva k »zadnjim predstavnikom iz vrst tako imenovanega drugega vala emigrantskih slovenskih pisateljev, ki pred demokratizacijo in osamosvojitvijo Slovenije v svoji rodni domovini niso bili priznani,« presenetljiv primer ustvarjalca, katerega energija tudi po petdesetih letih kontinuiranega pisanja in objavljanja še ne kaže nikakršnih znakov upadanja. Nasprotno, letno povprečje števila njegovih novih knjig se v zadnjem času celo povečuje. Nekoliko manj to velja za njegove slovenske vrstnike v drugih delih Evrope. Maruša Krese je po nagrajeni zbirki proze *Vsi moji božiči* po triletnem premoru leta 2009 objavila novo zbirko *Vse moje vojne*, Šprager pa se po štiriletnem premoru pravkar dogovarja z graško Pavlovo hišo o izdaji novega pripovednega dela. S tem oba avtorja vzdržujeta nekoliko manj intenziven tempo objavljanja, kakršen je bil navsezadnje značilen tudi za njuna pretekla ustvarjalna obdobja. To pa seveda ne velja za skoraj neprekinjeni pisateljski zagon Brine Svit, najmlajše od tu obravnavanih avtorjev in avtoric.

Kakovostna ustvarjalna dvojezičnost še naprej ostaja najboljše zagotovilo za opazno prisotnost v dveh literarnih in kulturnih sistemih. Notranja odmevnost književnih del v okviru posamezne izseljenske skupnosti, ki je bila še do nedavnega tako pomembna za ohranjanje slovenstva v izseljenstvu, danes v vse bolj »razrahljanih« izseljenskih skupnostih preprosto ne deluje več. Morda se bo izkazalo, da ima nekdam tako produktivna skupinska energija v slovenskem izseljenstvu ustrezno protiutež v izjemni individualni motivaciji najprodnornejših posameznikov, med njimi tudi sodobnih slovenskih izseljenkih pisateljev, zlasti tistih, ki so se bili – brez opore na družbeno-kulturno mrežo slovenske priseljenke skupnosti v njihovi

13 Poudarila avtorica.

novi domovini – prisiljeni najprej povsem samostojno uveljaviti v tujejezičnem govornem prostoru, šele nato pa so lahko s svojim literarnim delom vzbudili večjo pozornost tudi v matični Sloveniji.

To žalostno pravilo pa v primeru priseljskih avtorjev v Sloveniji ne drži. Zanje velja ravno nasprotno: v Sloveniji se lažje uveljavijo predvsem tisti priseljski književniki (pa še to ne vsi), ki so se pred prihodom dobro uveljavili že v svojih rojstnih deželah. Z drugimi besedami: Slovenija je na področju pripuščanja izseljskih in priseljskih pisateljev med vidne ali celo »naše« očitno zelo previdna. Najprej počaka, kaj bodo rekli drugi, saj je potem mnogo varneje sprejeti odločitev o tem, kdo si zagotovo zasluži priznanje.

VIRI IN LITERATURA

- Anonim** (1962). Vojeslav Mole. *Letopis SAZU* 12: 29–34.
- Baranovskiy, Viktor** in **Irina Khlebnikova** (2009). Janko Lavrin in njegove povezave z ruskimi likovnimi umetniki v letih 1908–1917. *Acta historiae artis Slovenica* 14: 107–133.
- Brnčič, Vera** (1976). Janko Lavrin (ob devetdesetletnici). *Jezik in slovstvo* 22(6): 176–177.
- Budja, Avguština** (1999). Povojna slovenska zdomska književnost v Evropi: Švedska. *Slovenska izseljska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija* (ur. Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Rokus, 230–253.
- Budja, Avguština, Marija Hriberšek, Tone Jakše** in **Jan Zavodlov** (1979). *Štiri pota in razpotja*. Stockholm: Svejug.
- Cevc, Emilijan** (1974). Vojeslav Mole. *Letopis SAZU* 24: 93–98.
- Detela, Lev** (2010). Uvodne misli. Okrogla miza »Slovenski pisatelji v Evropski uniji«, spremljevalni program festivala Vilenica, Ljubljana, 5. 9. 2010.
- Dimkovska, Lidija** (2005). Književnost priseljencev v Sloveniji – njene značilnosti in položaj v slovenski kulturi. *Dve domovini / Two Homelands* (22): 59–78.
- Dimkovska, Lidija** (2006). Literarne objave ne-elitnih priseljskih pisateljev v reviji Paralele – značilnosti in položaj v slovenski kulturi. *Dve domovini / Two Homelands* (23): 141–158.
- Drnovšek, Marjan** (1992). Izseljensko in drugo časopisje med Slovenci v Zahodni Evropi do leta 1940. *Dve domovini / Two Homelands* (2–3): 265–316.
- Drnovšek, Marjan** (1995). Izseljenski vestnik gre 'od hiše do hiše'. *Slovenska kronika XX. stoletja: 1900–1941* (ur. Marjan Drnovšek). Ljubljana: Nova revija, 449.
- Ett öppet fönster/Odprto okno: Överblick över jugoslavernas poesi i Sverige i urval av Jon Miloš** (1990). Stockholm: Symposion.
- Gajšek, Vladimir** (1988). Janko Lavrin med osem in osemdeset. *Dialogi* 24(10–11): 137–139.
- Hrastar, Mateja** (2006). Brina Svit: Odveč srce. *Mladina.si* (28), http://www.mladina.si/tehdnik/200628/clanek/kul-knjige--mateja_hrastar/ (12. 1. 2011).
- Jež, Niko** (2002). Vojeslav Mole – dvosmerno delovanje med Krakovom in Ljubljano. *Ustvarjalnost Slovencev po svetu: Zbornik predavanj / 38. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (ur. Boža Krakar Vogel). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 133–146.
- Leben, Andrej** (ur.) (1993). *Smrt samokruhnosti: Pesmi in proza*. Dunaj: KSŠŠ/D.
- Leeming, Harry** (1987). Profesor Janko Lavrin (prev. Rok Cesar). *Obzornik* (9): 653–657; *Obzornik* (10): 737–742.
- Lenček, Rado L.** (1985). Janko Lavrin. *Slovene Studies* 7(1–2): 113–114.
- Lenček, Rado L.** (1986). From correspondence with Janko Lavrin. *Slovene Studies* 8(2): 95–100.
- Moravec, Dušan** (1986). Janko Lavrin, 1887–1986. *Sodobnost* 34(10): 857–865.
- Mugerli, Maruša** (2005). Slovenski prevodi literarnih del priseljskih avtorjev po letu 1990. *Dve domovini / Two Homelands* (22): 79–93.

- Ožinger**, Anton (1994). Slovenci na Dunajski univerzi od ustanovitve do konca 16. stoletja. *Dunaj in Slovenci* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev in ZRC SAZU, 29–41.
- Pibernik**, France (1991). *Slovenski dunajski krog 1941–1945*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rože**, Antonija (1933). V spomin gospodu župniku Kastelicu. *Rafael* 3(1): 6–7.
- Sedmi festival poezije i proze* (1984). Västerås: Jugoslovensko udruženje »Radnik«.
- Simoniti**, Primož (1994). Dunajski Slovenci v 14. in 15. stoletju. *Dunaj in Slovenci* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev in ZRC SAZU, 25–28.
- Skaza**, Aleksander (1986/87). Janko Lavrin, 10. februarja 1887, Krupa v Beli Krajini – 13. avgusta 1986, London. *Jezik in slovstvo* 32(4): 106–108.
- Stele**, France (1970). Osemdesetletnica Vojeslava Moleta. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 18: 9–26.
- Svit**, Brina (1998). *Con brio*. Ljubljana: Nova revija.
- Svit**, Brina (2000). *Smrt slovenske primadone*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Svit**, Brina (2006). *Odveč srce*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Šesti festival poezije i proze* (1983). Västerås: Jugoslovensko udruženje »Radnik«.
- Šprager**, Venčeslav (2006). *Augenblicke/Trenutki*. Potrna: Pavlova hiša.
- Temeljni akt Društva slovenskih pisateljev (2010), http://www.drustvo-dsp.si/si/drustvo_slovenskih_pisateljev/objave/1162/detail.html (12. 1. 2011).
- Topolovec**, Taja (2008). Brina Svit: »Z Zlatimi vrati sem ga ubila«. *Air Beletrina*, 4. junij 2008, <http://www.airbeletrina.si/knjiga/intervju-portret/1294> (10. 1. 2011).
- Žitnik**, Janja (1999). Literarni poskusi Slovencev v drugih deželah Evrope do leta 1945. *Slovenska izseljenska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija* (ur. Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Rokus, 77–116.
- Žitnik**, Janja (2006). Milena Merlak Detela (9. november 1935–3. avgust 2006). *Meddobje* 40(3/4): 209–213.
- Žitnik**, Janja (2007). Begunska izkušnja slovenskih zdomskih književnikov. V: Rozina Švent, *Slovenski begunci v Avstriji 1945–1950*. Ljubljana: Založba ZRC, 329–342.
- Žitnik Serafin**, Janja (2010). Lev Detela in nekatere značilnosti sodobne književnosti izseljencev. *Sodobna slovenska književnost: (1980–2010)* (ur. Alojzija Zupan Sosič). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 441–446.

SUMMARY

THE LITERARY LEGACY OF SLOVENIAN EMIGRANTS TO OTHER EUROPEAN COUNTRIES

Janja ŽITNIK SERAFIN

In 2009–2010, the literary creativity of Slovenian emigrants living in other parts of Europe was placed in the spotlight of Slovenian academic and broader public attention on more than one occasion. On 3 December 2009, a Croatian-Slovenian colloquium titled “Cultural Heritage among Migrants in Europe” was held in Ljubljana, and it shed some new light on the subject. In the beginning of September 2010, the Vilenica Festival – the largest international literary festival in Slovenia – also contributed substantially to the promotion of this literature in Slovenia. Vilenica accords special place to Slovenian literature originating from beyond Slovenia’s national borders. In recent years, the festival has featured Porabian, Režijan, Veneto-Slovenian and Croatian-Slovenian literature (among others). The presentation of Slovenian émigré literature was introduced as part of the program in 2009. The Slovenian community in Argentina, which contributed the largest body of original Slovenian literary works, was chosen to be presented first. In 2010, the Vilenica audience was introduced to the phenomenon of Slovenian writers who live and work in the countries of the European Union. The first part of the presentation took place

within the Literary Matinee at Štanjel Castle. The opening address by Lev Detela was followed by literary readings introducing Maruša Krese and Brina Svit. The accompanying program included a roundtable at which Lev Detela discussed the topic with Krese and Svit, Minister of Slovenians Abroad Boštjan Žekš, and the author of this article. Because of the time limitations, all these presentations were compelled to neglect the entire "prehistory" of the contemporary literary opus of Slovenians in other parts of Europe. For this reason, the literary creativity of Slovenian emigrants in other European countries could be misinterpreted as a creative process that started after the Second World War, while in fact it is as old as Slovenian literature itself.

To make up for this shortcoming, the "prehistory" of Slovenian émigré literature in other parts of Europe is outlined in the opening sections of this article. Following a brief introduction of the earliest periods of this process, a short history of Slovenian ethnic periodicals in Western Europe prior to the Second World War is presented, along with the major Slovenian émigré authors of the time. The following sections discuss contemporary Slovenian writers in the rest of Europe, while the last part of the article focuses on questions concerning their literary bilingualism. An important aspect of this study is a comparison of the writers' position, made on three levels: between different periods of time, between continents and between writers of diverse ethnic-cultural backgrounds.